

çalış / Pertev-i hikmet ü irfân ile tenvir e alış" beyti bulunmaktadır. Derginin ilme bakışını tablolastıran bu düzenleme içinde İslâm âlimlerinin son halkası olarak Şinâsi'nin adının yer alması dikkat çekicidir. 1. sayıda, yayım izin metninin hemen altında yer alan Ebüzziyâ Tefvik imzalı "Ashâb-ı Mütâlaaya" başlıklı yazıda derginin edebiyat, hikemiyat, inançlar, matematik, tabiat ilimleri, siyaset, sağlık, tarih, dil, sanayi, güzel sanatlar, icatlar, keşifler, tenkit gibi her türlü konudan belli kayıtlar çerçevesinde bahsedeceği belirtilir. *Takvîm-i Ebüzziyâ*'nın (1310/1893) arkasında çıkan bir reklam metninde ise yeni edebiyatın taraftarı ve Garp maarifini yayma vasıtası olarak tanıtılan dergide duyulmamış tarihî olaylar, yer ve gök bilimleriyle ilgili en yeni konular, seçme roman çevirileri, değişik milletlerden meşhur kişilerin biyografileri, edebî tenkit ve felsefî mülâhazaların yer aldığı, medeniyet dünyasındaki gelişmelerle dünya olaylarının takip edildiği belirtilir. Derginin amaçları arasında halkın mâlûmatını genişletmek, mârifetin yayılmasına vasıta olmak da vardır. Bunların yanında Ebüzziyâ Mehmed Tefvik'in ilk nüsha ile beraber II. Abdülhamid'e sunduğu bir arzıda (M. Kaya Bilgegil, *Yakın Çağ Türk Kültür Tarihi Üzerine Araştırmalar II*, Erzurum 1980, s. 182), bir süreden beri kilisenin emirlerinin bâtılığına İslâm ahkâmından deliller bulmaya başlayan Almanya'daki hakikat arayıcılarını İslâm'a çekmek üzere dünyaca meşhur olan oradaki ulemâ kulluplerine birer ikişer nüsha göndermekten bahsedilir.

Telif, tercüme, derleme çok çeşitli yazıların yer aldığı derginin özellikle ilk döneminde imzalı yazı oldukça azdır. Bunlardan bazıları "Japon(ya)", "Çatal", "Eldiven", "Şemsiye", "Piyano", "İntihar", "Üzüm", "Şarap", "Kukla", "Sabun", "Kibritin Ellinci Sene-i İhtirâr", "Karnaval" gibi başlıklar taşımakta ve her başlık birer ansiklopedi maddesi gibi ele alınarak okuyucu bilgilendirilmektedir. "Urûk-ı Beşerin Tarihi", "Maârif-i İslâmiyye Akademi-Dârü'lûm", "Tâun Hakkında Ma'lûmât-ı Tıbbiyye", "Tıbbât-ı İslâmiyyeye Dair" gibi yazılar az da olsa makale havası taşımaktadır. "Gazete Lafzının Aslı", "Alfabe", "Bazı Lugatın Aslı" gibi yazıların ise kısmen etimolojik özellikleri bulunmaktadır.

Ebüzziyâ Mehmed Tefvik dergide dönemin önde gelen ediplerinden Nâmık Kemal, Süleyman Nazif, Sâdullah Paşa, Ahmed Midhat Efendi, Kemalpaşazâde Said ile olan mektuplaşmalarına, bunların

tutuklanmaları ve siyasî hâtıralarını anlattığı yazılarına da yer vermiştir. İmzasız yazılardan çoğunun kendisine ait olduğu anlaşılan Ebüzziyâ'nın imzalı yazılarının daha çok ellili sayılardan itibaren yayımlananlarından bazıları "İmlâ Bahsi", "Tarz-ı Tefriş-i Büyüt", "Charles Dickens", "Şinâsi ile Mülâkatım", "Türklük ve Tatarlık Bahsi", "Farmasonluk", "Osmanlı Posta Pulları", "Farmasonluk Hakkında Tetim-me-i İzâhat", "Karbonar-Karbonarizm", "Madam dö Lebedef – Gülınar Hanım'a Mektup", "Rûznâme-i Hayâtımdan Bazı Sahâif", "Âyan, Sadrazam, Hâlid Ziya Bey", "Kahvehaneler", "Cem'-i Kur'ân", "Mehmed Celâleddin Paşa'nın 'Mir'ât-ı Hakikat'", "Karaköy Köprüsü", "Nasıl Yürüyeceğiz ve Şehremânetinin Faaliyeti", "Sinn-i İzdivaç", "Nisâiyyûn", "Pâyitahtın Hâli", "Linotip Mürettip Makinesi", "Serbest-i Kalem ile Serbest-i Matbûât ve Bizdeki Tarz-ı Tatbiki" başlıklarını taşımaktadır.

Tanıtım ilânında yer alan, "Hariçten gönderilen âsârı kabul eylemez" ifadesinden yola çıkarak derginin yazı programını tesadüflere bırakmadığı söylenebilir. İlân edildiğine göre yazı kadrosu şöyledir: Gülınar Hanım (Madame de Lebedef), Von der Goltz Paşa, Âli Bey, Sırrı Bey, Said Bey, Cevdet Paşazâde Sedad, İskenderzâde Reşad Paşa, Andriya Kupas Efendi, Tâlib Fâikzâde Fehmi Efendi, Sâlih Zeki, Âlişanzâde İsmâil, İbrâhim Şâkir, Bursalı Mehmed Tâhir, Şefik, Tefvik Ziyâ, Ahmed Râsim, Mehmed Rüşdü, Necib Âsım, Cenab Şehâbeddin, Mustafa Âsım, Osman Sâmi, Haydar Zafer, Veli Râkım. Bunlardan başka dergide imzaları görünen diğer belli başlı edebiyatçılar Şinâsi, Ziyâ Paşa, Nâmık Kemal, Sâdullah ve Münif paşalar, Abdülhak Hâmid, Süleyman Nazif, İsmâil Safa, Ali Kemal, Faik Âli, Rıza Tefvik, Abdullâh Cevdet, Yunus Nadi ve Hüseyin Sîret.

Mecmûa-i Ebüzziyâ'da "Mecâlis-i Ruhbâniyye", "Yine İslâh-ı Huruf Dâvâsı", "İslâm'da Târih-i Ulûm-i Riyâziyye" (Sâlih Zeki), "Cenab Şehâbeddin Bey'in 'Yalan'ı" (Râmi) gibi imzalı imzasız yazılar ve Auguste Germain'den Haydar Zafer tarafından çevrilmiş "Aile" romanının tefrikası dikkati çeken yazılardandır. Nâmık Kemal, J. J. Rousseau, Büyük Frederik, Napolyon, Prens Bismark, biyografik bilgi ve eserlerinden örnek verilerek her fırsatta adlarından bahsedilen isimler olmuştur. Voltaire de zaman zaman eserlerinden parçalar çevrilen bir şahsiyettir. Ayrıca Emile Zola, Barbaros Hayreddin ve

Sainte Beuve hakkında seri yazılar yayımlanmıştır. Girit meselesi, Şark meselesi, Asya müslümanları, Rumeli Türkleri, Boğazlar meselesi, Rusya ve İngiltere'nin Osmanlı topraklarındaki emelleri, siyozizm gibi siyasî nitelik taşıyan konular tarihî geçmişle beraber ele alınmış, matbuat sayfalarında yabancı ülkelerin basın tarihi ve hâlihazırdaki durumları hakkında etraflı bilgilere yer verilmiştir.

Dergiye estetik bir görünüm kazandırmanın maddî çıkar sağlamaktan önce geldiğini belirten Ebüzziyâ Tefvik, bu bakımdan bir eser olarak gördüğü *Mecmûa-i Ebüzziyâ*'da mevcut malzemenin en güzelini ve kalitelisini kullanmıştır. Kûffî yazıda üstat olan Ebüzziyâ derginin kapak kompozisyonunu bu hat ile kendisi hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecmûa-i Ebüzziyâ koleksiyonu, İSAM Ktp., nr. D. 00580; Âlim Gür, *Ebüzziyâ Tefvik'in Hayatı, Dil, Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları*, Ankara 1998, s. 272-282; Özgür Türesay, "Ebüzziyâ Tefvik ve Mecmûa-i Ebüzziyâ (1880-1912)", *Müteferrika*, sy. 18, İstanbul 2000, s. 87-140; "Mecmua-yı Ebüzziyâ", *TDEA*, VI, 173-174.

ÂLİM KAHRAMAN

MECMÛA-i FETÂVÂ

(مجموعۃ فتاوی)

Leknevî'nin

(ö. 1304/1886)

fetvalarını bir araya getirdiği eseri.

Fetâvâ-yı Firengî Maḥal adıyla da bilinen eser, Hindistanlı muhaddis ve Hanefî fakihî Leknevî'nin kendisine sorulan sorulara Arapça, Farsça ve Urduca olarak verdiği fetvalardan oluşmaktadır. Öğrencilerinin muhafaza ettiği bu fetvalar daha sonra müellif tarafından derlenerek kitap haline getirilmiştir. Sistematiğe göre düzenlenmeyen eser ilk defa 1888 yılında iki cilt halinde yayımlanmış, ardından Leknevî'nin babası Abdülhalim b. Muhammed'in ezberden yazdığını ve Leknevî'nin soru-cevap şeklinde düzenlediği fetvalardan meydana gelen üçüncü cilt neşredilmiştir. Eserin Leknevî'de 1330 (1912) yılında Muhammed Eyyûb tarafından gerçekleştirilen neşrinde soru ve cevapların metinleriyle birlikte soru sahiplerinin isim ve adresleri de yer almaktadır. Eser aynı yıl içinde yedi baskı yapmıştır.

Mecmû'a-i Fetâvâ'yı Urduca'ya tercüme eden Muhammed Bereketullah Rızâ (*Urdu Tercüme-i Mecmû'atü'l-fetâvâ Mu-*

'allimü'l-fıkıh, I-III, Kanpûr 1346/1927; Lahor, ts., Shahzad Publishers) fetvaları fıkıh eserlerinin tasnifine göre yeniden düzenlenmiş, bazı mükerrer soru kalıplarını ve fetvaların sonunda yer alan Leknevî'nin adını çıkarmış, diğer müftülerin verdiği ya da naklettiği fetvalardaki isimleri ise muhafaza etmiştir. Ayrıca III. cildin sonuna genel dinî konularla ilgili kendi görüşlerini ihtiva eden bir ilâvede bulunmuştur. *Mecmû'a-i Fetâvâ*'nın Farsça çevirisi (I-IV, Lahor 1397/1978; Kuetta 1990) konuların tasnifi ve düzenlenişi bakımından farklılık gösterir.

Eserdeki fetvalarda, taklit karşıtı bir yaklaşıma sahip olan müellifin derin fıkıh ve hadis bilgisi sayesinde meseleleri ılımlı bir bakış açısıyla ele aldığı görülür. Bu fetvaların aynı zamanda sosyal hayattaki değişimle hukuk düşüncesi arasındaki ilişkiyi yansıttığını söylemek mümkündür. Nitekim Leknevî, kendisinden önceki fakihlerin umûmü'l-belvâ ve sedd-i zerâi' gereği bazı hususları yasakladıklarını, bu görüşlerin değişmesiyle hükümlerin de değişmesi gerektiğini, ancak bazı fakihlerin bu konuyu yeterince kavrayamadığını söyler. Bu yaklaşımıyla ilgili olarak kadınların okuyup yazma öğrenmeleri ve eğitim görmelerinin gerekli olduğu, Hint yarımadasında yaşayan müslümanların İngilizce öğrenebilecekleri, geleneksel Sünnî görüşü kabul etmeyen bir kimsenin kâfir sayılmayacağı yönündeki fetvalarıyla daha önceki fakihlerin hristiyanlara benzeme gerekçesiyle bir kısım kıyafetlerin giyilemeyeceği ve teknolojik ürünlerin kullanılamayacağı yönündeki görüşlerinin tutarsız olduğuna dair ifadeleri örnek olarak zikredilebilir.

Leknevî'nin görüşlerini eleştiren Abdülevvel Cavnûrî, özellikle eserin III. cildinde yer alan soru ve cevapları müellifin kendisinin hazırladığını, dolayısıyla fetvaların halktan gelen sorulara verilen cevaplardan oluşmadığını, eserin I ve II. ciltlerinde diğer âlimlerin fetvalarına yer verildiğini ve müellifin bunları sadece aktardığını belirtir. Cavnûrî ayrıca, Leknevî'nin eserde dönemin bazı tanınmış âlimlerinin katılmadığı pek çok fetvaya da yer verdiğini belirtir (*Müftü'l-müftî*, s. 266). Ancak bu değerlendirme, mütercimnin eserin neşri sırasında fetvaların sonunda yer alan Leknevî adının çıkarıldığı şeklindeki açıklaması dikkate alındığında isabetli görünmemektedir. *Mecmû'a-i Fetâvâ* günümüzde de Güney Asya müslümanları için önemli bir kaynak durumundadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Leknevî, *Mecmû'a-i Fetâvâ* (nşr. Muhammed Eyyûb), Leknev 1330/1911, I-III; Abdülevvel Cavnûrî, *Müftü'l-müftî*, Multan 1326, s. 266; Ebû'l-Hasan Nedvî, *Hindustânî Müselmân*, Leknev 1961; Muhammed Rızâ Ensârî, *Fetâvâ-yı Firengî Maḥal: Fetâvâ-yı Kâdiriyye*, Leknev 1965; a.mlf., "Mevlânâ 'Abdülhay Firengî Maḥallî kâ Mevkîf aḥr Ne'î Hindustân meyn Us ki Ma'neviyyât", *Fikr-i İslâmî ki Teşkil-i Cedid* (nşr. Ziyâülhasan Fârûkî – Müşrûlḥak), Lahor, ts. (Rahmâniyye), s. 291-299; Salâh Muhammed Sâlim Ebû'l-Hâc, *el-Menhecû'l-fıkḥî li'l-imâmî'l-Leknevî*, Amman 1422/2002, s. 106; Zübeyd Ahmed, "Abdülhay Firengî Maḥallî", *UDMİ*, XII, 857-860.

MUHAMMED KHALID MASUD

MECMUA-I FÜNÛN

(مجموعة فنون)

Münif Mehmed Paşa'nın
ön ayak olmasıyla yayımlanan
aylık ilim, fen ve kültür dergisi.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra daha sistemli bir şekilde uygulamaya konulan Batılılaşma faaliyetleri doğrultusunda Türk toplumuna modern ilim ve kültürü tanıtmak üzere 1861 yılında kurulan Cem'iyet-i İlmîyye-i Osmâniyye'nin yayım organı olarak 1279 Muharreminde (Temmuz 1862) neşredilmeye başlanan *Mecmû'a-i Fünûn*, Münif Paşa'nın ilk sayıya yer alan takdim yazısına göre vatan çocuklarını yetiştirmek amacıyla çıkarılmıştır. Dergi, bir ve ikinci yıllar on ikişer sayı olmak üzere düzenli bir şekilde yirmi dört sayı yayımlanır. Üçüncü yılında İstanbul'da baş gösteren büyük kolera salgını ve bazı ekonomik güçlükler yüzünden 33. sayıda yayımını durdurmak zorunda kalır. Muharrem 1283'te (Mayıs 1866) yeniden neşredilmeye başlanan derginin, on dört sayı çıkarıldıktan sonra cemiyet mensuplarının dağılması üzerine beşinci yılında (Safer 1284 / Haziran 1867) 47. sayı ile yayımına son verilir. Münif Paşa, Rebîulevvel 1300'de (Ocak 1883) *Mecmû'a-i Fünûn*'u tekrar çıkarmaya teşebbüs ederse de ilk sayıda (48. sayı) yer alan "Bir Yıldız Böceği ile Bir Yolcu" adlı yazı yüzünden II. Abdülhamid'in emriyle kapatılır; Münif Paşa sorgulanır, ayrıca böyle bir yayıma izin verdiği için devrin Maarif nazırı ikaz edilir.

Cem'iyet-i İlmîyye-i Osmâniyye'nin nizamnâmesinde de belirtildiği gibi (md. 3) din ve politika dışında her konuya açık olan derginin amacı ilim ve kültür yoluyla Osmanlı toplumunu çağdaş seviyeye ulaştırmaktır. Dinî konularla ilgili yasağa der-

ginin yayım süresi boyunca riayet edilmiş olduğu halde politika yasağı 4. sayıdan itibaren kısmen terkedilmiş ve "Hulâsa-i Politikîyye" sütununda dünya politikasıyla ilgili bir kısım haberlerin özetlerine yer verilmiştir. İlmî ve kültürel konulara yeni yeni ilgi duymaya başlayan devrin orta seviyedeki okuyucusunun kolayca anlayabileceği sade bir dille çıkarılacağı belirtilen dergide, cemiyet üyelerinin yanı sıra ihtisasları dahilinde başkalarının gönereceği yazılara da yer verileceği ifade edilmekle beraber dergi büyük ölçüde yine cemiyet mensuplarıyla Münif Paşa'nın gayretleri sayesinde yayın hayatını sürdürmüştür.

Cemiyetin kurucuları, cemiyet nizamnâmesinde "ulûm-ı nâfia" diye adlandırdıkları fen bilimlerindeki gelişmelerin Avrupa'nın ilerlemesinde büyük ölçüde etkili olduğunu düşündüklerinden *Mecmû'a-i Fünûn* da bir fen dergisi olarak sayfalarında Türk okuyucusunun henüz yabancı olduğu fizik, kimya, jeoloji, biyoloji gibi pozitif ilimlerle tarih, coğrafya, felsefe, mantık, pedagoji, iktisat ve maliye gibi sosyal bilimler alanındaki incelemelere yer vermiş, bu alanlarla ilgili yazılarda bir kısım ilmî ve felsefî kavramlara Osmanlıca'da karşılıklar bulmaya çalışmıştır.

Mecmû'a-i Fünûn'da yer alan yazılar, doğrudan doğruya çağının Batı düşüncesini yansıtmaya amacıyla kaleme alınmış olup bunlar Avrupa'da yayımlanan popüler mahiyette bir kısım dergi ve kitaplardan belli bir programa dayanmadan, hatta o günkü sosyal çevrenin ihtiyaçları göz önünde bulundurulmadan yapılan tercüme ve adaptasyonlardan oluşmaktadır.

İlim, fen ve kültür bağlamında Batılılaşma yönünde önemli bir adım olarak değerlendirilen ve yüzyılın sonuna kadar bıraktığı boşluğun doldurulamadığı görülen *Mecmû'a-i Fünûn* neşredildiği yılların genç neslinin fikir yapısı üzerinde kalıcı etkiler yapmıştır. O yıllarda genç bir okuyucu olarak Ebüzziyâ Mehmed Tevfik'in, "Münif Paşa *Mecmû'a-i Fünûn*'u yayımlamakla devletin yapamadığını yapmıştır" demesine bakılırsa dergi, daha sonraki yıllarda içinden birçok oluşumun filizlendiği bir kültür ocağı hüviyetine de sahiptir.

Bir kısmı Tercüme Odası ile Bâbîâlî kalemlelerinde memur olarak çalışan, bir kısmı Mekteb-i Harbiyye ve Mekteb-i Bahriyye gibi Batılılaşma'ya açık okullarda hocalık yapan dergi yazarları, ilerlemenin ilk ve en önemli şartı olarak gördükleri